

Perge'nin Kuzey-güney Doğrultulu Sütunlu Caddesi'nden İdeal Bir Kadın Başı

Özgür TURAK*

Antalya İli, Aksu İlçesi'nde denizden 4 km. içerideki akropolisıyla tarihöncesinde yerleşim görmeye başlayan Perge, Hellenistik Dönem'den itibaren güneye doğru yayılmıştır¹. Perge'de 1946 yılında başlayan kazılar² 1960'lı yılların sonlarından bu yana aralıksız devam etmiştir³. Bu kazılar sonucunda ortaya çıkarılan görkemli heykeller ve kabartmalar⁴, özellikle üslup birliğiyle Perge'nin bir heykeltıraşlık merkezi olduğunu göstermektedir.

Perge'nin aşağı şehri, kuzey-güney (Ja) ve doğu batı doğrultulu iki ana cadde (Jb) ile insulalara bölünmüştür. Kuzeydeki F3 kodlu çeşme yapısı ile güneydeki Hadrianus takı arasında yaklaşık 480 m. boyunca kuzey-güney doğrultuda uzanan sütunlu ana caddenin iki yanında galeriler, dükkânlar ve önemli kamusal yapılar yer alır⁵. Makalenin konusunu oluşturan kadın başı (Res. 1-4), 2010 yılı kazı çalışmaları esnasında söz konusu caddenin, doğu-batı doğrultulu cadde ile kesiştiği kavşağın (O) kuzeyinde, batı galerininin 1. postamentinden 1,88 m. kuzeybatıda gün ışığına çıkarılmıştır⁶.

İnce kristalli, süt beyazı renkte mermerden, doğal boyda bir kadın heykeline ait olan baş, bugün Antalya Müzesi'nde (env. 2011/600) korunmaktadır. Buluntu 0,35 (yük.) x 0,17 m. (gen.) x 0,26 m. (der.) ölçülerindedir. Baş, boyun altından kırılmıştır. Burun ve çenenin sağ tarafı kırık ve eksiktir. Yüz ve saçta hafif zedelenmeler görülür. Aynı zamanda saçın tepede toplanmış tutamlarında kırıklar mevcuttur. Yüzey kalkerlidir.

Baş sola dönük ve hafif öne eğiktir. Oval yüzde, alın yüksektir ve kabaca bir üçgen oluşturur. Gözler badem biçimli, üst göz kapağı kalındır. Göz pınarlarında burgu izi vardır. İris ve gözbebeklerinde herhangi bir işçilik gözlemlenmemektedir. İnce kaşlar keskin bir yay çizer. Kaşlar ile üst göz kapakları arasındaki kas hafifçe belirtilmiştir. Ağız küçüktür. İnce dudaklar aralık bırakılmıştır. Dudak çene arası mesafe geniş olup, çene hafif bir çıkıntı yapar.

* Araş. Gör. Dr. Özgür Turak, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Ordu Cad., 196, 34134 Beyazıt - İstanbul. E-posta: ozgurturak@gmail.com

Eseri yayımlamama izin veren Perge Kazısı Başkanı, değerli hocam Prof. Dr. H. Abbasoğlu'na, engin bilgisini ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. İ. Delemen'e, destek ve yardımlarını gördüğüm Doç. Dr. S. Çokay-Kepçe ve Yrd. Doç. Dr. A. Özdizbay'a teşekkür ederim.

1 Özdizbay 2008b.

2 Mansel - Akarca 1949.

3 Abbasoğlu 2000, 241-247; Özdizbay 2008b, 1 vd.

4 İnan, 1966, 1979, 2000, 2003; Delemen 2008; Delemen 2009; Delemen 2010; Delemen 2011.

5 Özdizbay 2008a, 137 vd.

6 Abbasoğlu 2011, 85.

Eserde sağ profil soldan farklı bir işçilik yansıtmaktadır. Bu durum özellikle kulaklarda kendini gösterir. Sağ kulak dış spirali (heliks) keskin hatlarıyla üçgene yakın bir biçime sahiptir. Belirgin kulak memesi basık bir yuvarlağı andırmaktadır. Sol kulak heliksi ise yarım daire biçiminde olup, kulak memesi vurgulanmamıştır. Kulak delikleri burgu ile işlenmiştir. Özellikle sağ kulağın kanalı soldakine göre daha keskin, deliği ise derindir.

Dalgalı saçlar, ortadan ikiye ayrılmıştır. Saçlar alnı üçgen biçimde sınırlamaktadır. Sağ profile iki, solda bir tutam, kulakların arkasından geriye doğru taranarak, ense üzerinde topuz yapılmıştır. Orta ayırımın üzerinde iki tutam geriye doğru çekilip ortada düğümlenmiştir. Sağ-sol profil işçiliğindeki farklılık saçta da belirgindir. Sağ tarafta geriye doğru düzenlenen tutamlar nispeten derin kanallarla birbirinden ayrılmıştır. Solda ise kanallar sığ olup, tutamlar kabaca gösterilmiştir. Sağ tarafta kulak önünde bir ve ensede iki, sol tarafta ise kulak önünde ve ensede birer bukle serbest bırakılmıştır. Baş üstündeki düğüm fiyonga benzemektedir. Düğümün tam ortasındaki iki tutam geriye çekilerek arkada tutturulmuş olmalıdır. Bu iki tutam derin bir olukla ayrılmıştır. Fiyongun arka yüzü kaba bırakılmıştır.

Arka tarafı kabaca işlenmiş olan eserde topuzun hemen altında dikdörtgen bir boyun desteği göze çarpar. Bunlar heykelin bir niş içine yerleştirildiğine delildir. İtinallik bir işçiliğe sahip Perge başının sağ ve sol profillerindeki farklılıklar ise başın ana yönü ile ilişkilendirilebilir.

Perge başı özellikle saç modeli açısından birçok örnekle karşılaştırılabilir. Arkaya doğru toplanan uzun saçların başın üzerinde bir fiyonk biçiminde düğümlenmesi literatürde “fiyonk düğüm” (bow-knot) olarak isimlendirilir. Fiyonk düğüm, Hellenistik Dönem’de ön plana çıkan saç modellerindedir⁷. Özellikle Barlett başı⁸ ve Apollon Belvedere’nin⁹ saç modeli bu tipi yansıtan önemli örneklerdir. Söz konusu saç modeli literatürde “Lampadion” olarak yer bulan tipten geliştiği belirtilmektedir¹⁰.

Bu saç modeli Akdeniz ve Anadolu coğrafyasında bulunan Aphrodite heykelleri ve başlarında sıklıkla karşımıza çıkar. Orijinali Hellenistik Dönem’e atfedilen Dresden’deki Aphrodite başı¹¹ başın duruşu ve saç modeli ile Perge başı için en önemli analogilerden biridir. New York Metropolitan Müzesi’ndeki Capitoline tipine ait Aphrodite başı¹² ve Boston Güzel Sanatlar Müzesi’ndeki, M.Ö. 330 civarına tarihlenen ve literatürde Barlett başı olarak bilinen Aphrodite başı¹³ da Perge başındakine benzer bir saç modeli sunar. Ontario Kraliyet Müzesi’nde sergilenen M.Ö. 4 yy.’a ait bir Aphrodite heykelinin saç modeli Perge örneğine benzemekle birlikte, işçilik farklıdır. Ontario başında saç tutamları derin kanallarla ayrılmıştır. Perge başında ise saç tutamları daha yüzeysel işlenmiştir¹⁴. Orijinali M.Ö. 150-120 civarına yerleştirilen, Aix-les-Bains Müzesi’ndeki Capitoline tipinde Aphrodite başı da benzer saç modeli ile dikkat çeker. Eser, M.S. 2. yy.’a tarihlenen bir kopya olarak nitelenmiştir¹⁵. M.S. 2. yy.’a ait bir başka kopya da İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde yer alır. Saç modeli açısından Perge başına yaklaşan eser,

7 Thompson 1963, 42.

8 Delivorrias 1984, 107 no. 1061.

9 Bieber 1955, 63.

10 Thompson 1963, 42.

11 Delivorrias 1984, 52 no. 410.

12 Richter 1954, 159, no. 161 Lev. CXVI.

13 Delivorrias 1984, 107 no. 1061.

14 Harcum 1921, 45 vd. Lev. XI, 1-2.

15 Manderscheid 1981, 69 no. 15 Lev.14.

işçilik açısından bir hayli farklı olup, göz işçiliği¹⁶ dolayısıyla da Perge örneğinden daha ileri bir tarihe aittir.

Perge buluntusu, Pamphylia'da çok sayıda benzer bulur. Side'de gün ışığına çıkarılmış üç Aphrodite başı ve bir kadın başı ile saç modeli açısından paralellik özellikle dikkate değer¹⁷. İnan'ın kataloğunda 120 numara ile tanıttığı eser tıpkı Perge başı gibi sola dönük ve eğiktir. Saçları ise ortadan ikiye ayrılarak iki yana taranmış ve tepede fiyonk biçiminde düğümlenmiştir. Saçın bir kısmı arkada topuz yapılmıştır. İnan'ın Aphrodite ile ilişkilendirdiği eser, tutamların kalınlığı ve kanalların genişliğinden dolayı Perge başından ayrılır. Saçların ortadan ikiye ayrılarak bir kısmının baş üstünde fiyonk, bir kısmının arkada topuz yapılmasıyla Perge başına yaklaşan ve İnan tarafından saç tipinden dolayı Aphrodite ile bağdaştırılan¹⁸ no. 122, 123 ve 124'te ise fiyongun altındaki saç kıvrımlarının değişik bir tarzda düzenlenmesi ve kaba işçilik farklılık yaratmaktadır.

Makalenin konusunu oluşturan eser, Perge kazılarında Güney Hamam'da bulunmuş iki kadın başı ile saç modeli açısından benzerlik göstermektedir¹⁹. Güney Hamam'da gün ışığına çıkarılan kireçtaşı yarı işli baş da, söz konusu saç modelinin sıklıkla kullanıldığına işaret eder. Başın üzerinde görülen kabaca yontulmuş fiyonk kısmı, eserin Aphrodite olarak tasarlandığını düşündürmüştür²⁰.

Buluntuların hepsinde saçın topuz yapılması için geriye toplanan tutamlar, kulağın üstünü örtmektedir; fakat incelediğimiz başta bu tutamlar her iki tarafta da kulağın arkasından geçirilmiştir. Saç işçiliği biraz farklı ancak model benzerliği ile ön plana çıkan bir diğer Roma kopyası Aphrodite başı New York Metropolitan Müzesi'ndedir²¹. Paros mermerinden yapılmış eserin diğer analogilerden farklı, saç tutamlarının tıpkı Perge başındaki gibi kulağın arkasından geçirilmiş olmasıdır. Ancak, kulak önünden ve arkasından sarkan tutamların şekli değişiktir.

Perge başı ile ilgili analogilerin incelendiği yayınlar, Aphrodite'nin bu tip saç modelinin M.Ö. 4. yy.'da ortaya çıktığı ve özellikle Hellenistik Dönem'de yaygınlaştığı konusunda fikir birliği içindedir. Bu saç modelinden hareketle, Perge başının Aphrodite olarak kimliklendirilmesi uygun gözükmektedir²².

Perge 2010 başının, Aphrodite'yi betimleyen heykel tipleri içinde hangisine ait olduğunu belirlemek eldeki verilerle şimdilik imkânsızdır. Ancak, bazı çıkarımlara varılabilir. Yukarıda analogi olarak değinilen birçok baş, Aphrodite'nin M.Ö. 2. yy.'a tarihlenen²³ Capitoline tipine aittir. Fakat Perge başının doğrudan ve kuşkusuzca bu tip içine yerleştirilmesi doğru olmayacaktır. Çünkü, örneğin Richter, saç modeli ve duruştan hareketle New York başının²⁴ M.Ö. 3. yy.'a ait çömelen Aphrodite²⁵ tipine bağlandığını ileri sürmüştür. Perge başının, duruşu ve saç modeli açısından önemli analogilerinden biri için öne sürülen bu tezden ötürü, buluntunun çömelen

16 Manderscheid 1981, 94 no. 211 Lev. 30.

17 İnan 1975, 165 vd., no. 120, 122-124.

18 İnan 1975.

19 Perge Kazı Arşivi 82.249 ve 125.19.85.3.

20 İnan 1981, 45; Akçay 2007, 63.

21 Richter 1954, 159 no. 160, Lev. CXV.

22 Benzer saç modeline Nymphe heykellerinde de rastlanır. Bk.: Delivorrias 1984, Lev. 14a.

23 Bieber 1955, 20.

24 Richter 1954, 159 no. 160.

25 Smith 2001, 83 vd.

Aphrodite tipinde bir heykele ait olabileceği de göz önüne alınmak durumundadır. Aynı duruş ve saç modelinin Capitoline tipinde de karşımıza çıkmasına karşın, Perge başının arkasındaki destek bu olasılığı zayıflatmaktadır. Sonuçta başın hangi heykel tipi ile ilişkilendirilebileceği sadece saç modeli ve başın duruşu ile tespit edilememektedir. Ancak eserin Hellenistik Dönem'e ait bir orijinale dayandığı kuşkusuzca belirtilebilir.

Bu bağlamda en sağlıklı sonuca, önemli bir heykeltıraşi geleneğine sahip olmakla kalmayıp uzun soluklu bir kazının sürdürüldüğü Perge'de buluntuların incelenmesiyle varılacağı düşünülmüştür. Gövde-baş kırığının daha sağlıklı değerlendirilebilmesi için bir alçı kalıba ihtiyaç duyulmuştur. Antalya Müzesi'nde yapılan çalışma ile kırık yüzeyden bir kalıp alınmıştır²⁶. Fakat tüm araştırmalarda ve özellikle kazı arşivinde yapılan taramada başın ait olduğu gövde saptanamamıştır.

Eserin kuzey-güney doğrultulu sütunlu cadde üzerindeki bir noktada bulunması, yani herhangi bir yapı çevresinden ya da yapı içerisinden gelmemesi yorumlamayı güçleştirmektedir. Buluntu yeri yakınlarında, 2005 ve 2010 yılları arasında Triton betimli dört adet kesik alınlık parçasının açığa çıktığı ve hafirlerinin²⁷ çeşme yapısı olabileceğini belirttiği bir yapı yer almaktadır. Söz konusu başın bu yapıya ait olup olmadığı şimdilik bir soru işareti olarak kalacaktır.

Perge başı göz iççiliğinin bulunmamasına, burgu aracının sınırlı kullanılmasına (kulak, göz ve saç), saç modeline ve analogilere dayanarak, orijinali Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir eserin, M.S. 1. yy.'a ait kopyası olarak yorumlanabilir. Bu durumda, söz konusu baş Perge antik kenti için nispeten "erken" sayılabilecek bir evreye ait olmasıyla ön plana çıkmaktadır.

²⁶ Antalya Müzesi'nde eserin boyun kırığından alçı kalıp çıkararak restorasyon teknikeri N. C. Cihan'a teşekkürlerimi sunarım.

²⁷ Abbasoğlu 2006, 48.

Kaynakça ve Kısaltmalar

- Abbasoğlu 2000 H. Abbasoğlu, "Perge Kazıları", bk.: O. Belli (ed.), Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi 1932-1999 (2000) 235-240.
- Abbasoğlu 2006 H. Abbasoğlu, "Perge 2005", Anmed 6, 2006, 47-50.
- Abbasoğlu 2011 H. Abbasoğlu, "Perge 2010", Anmed 9, 2011, 82-89.
- Akçay 2007 B. Akçay, Perge Güney Hamamı Heykeltıraşlık Eserleri (İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2007).
- Bieber 1955 M. Bieber, The Sculpture of the Hellenistic Age (1955).
- Delemen 2008 İ. Delemen, "Perge'den Büstler Tacı Taşıyan Heykeller", 2. Uluslararası Dokimeon Mermer Heykel Sempozyumu, 16-18 Haziran 2008 (2008) 187-198.
- Delemen 2009 İ. Delemen, "Two New Portrait Heads wit Priestly Crowns from Perge", Adalya XII, 2009, 173-184.
- Delemen 2010 İ. Delemen, "A Bust of Antinous from Perge", Adalya XIII, 2010, 183-194.
- Delemen 2011 İ. Delemen, "The Colossal Statue of Lucius Verus Recently Discovered in Perge", Adalya XIV, 2011, 297-314.
- Delemen 2013 İ. Delemen, "Perge'den Pergamon Tipinde Harap Bir Herme: Taşın Ömrü", bk.: G. Kökdemir (ed.), Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı. A Festschrift for Orhan Bingöl on the Occasion of 67th Birthday, 2013, 103-110.
- Delivorrias 1984 A. Delivorrias, "Aphrodite", LIMC II/1-2 (1984) 3-151.
- Harcum 1921 C. G. Harcum, "A Statue of Aphrodite in the Royal Ontario Museum", The Art Bulletin 4.2, 1921, 45-58.
- İnan – Rosenbaum 1966 J. İnan – E. Rosenbaum, Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor (1966).
- İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979 J. İnan – E. Alföldi-Rosenbaum, Römische und frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei (1979).
- İnan 1975 J. İnan, Side'nin Roma Devri Heykeltıraşlığı (1975).
- İnan 1981 J. İnan, "Perge Kazısı 1980 Çalışmaları", KST III, 9-13 Şubat 1981 Ankara (1981) 43-48.
- İnan 2000 J. İnan, Perge'nin Roma Devri Heykeltıraşlığı I (2000).
- İnan 2003 J. İnan, Perge'nin Roma Devri Heykeltıraşlığı II (2003).
- Manderscheid 1981 H. Manderscheid, Die Sculpturenausstattung der kaiserzeitlichen Thermenlagen (1981).
- LIMC Lexikon iconographicum mythologiae classicae
- Mansel – Akarca 1949 M. Mansel – A. Akarca, Perge'de Kazılar ve Araştırmalar. Excavations and Researches at Perge (1949).
- Özdizbay 2008a A. Özdizbay, "Pamphylia-Perge Tarihi ve Roma İmparatorluk Dönemi Öncesi Perge'nin Gelişimi", bk.: İ. Delemen v.d. (ed.), Prof. Dr. Halûk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı. Euergetes. Festschrift für Prof. Dr. Halûk Abbasoğlu zum 65. Geburtstag (2008) 848-849.
- Özdizbay 2008b A. Özdizbay, Perge'nin M.S. 1.-2. Yüzyıllardaki Gelişimi (İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2008).
- Richter 1954 G. Richter, Catalogue of Greek Sculptures in the Metropolitan Museum of Art (1954).
- Smith 2002 R. R. R. Smith, Hellenistik Heykel (2002).
- Thompson 1963 D. B. Thompson, Troy. The Terracotta Figurines of The Hellenistic Period (1963).

Abstract

An Ideal Female Head Uncovered in the North-South Colonnaded Street of Perge

Located 4 km. inland from the Mediterranean Sea in the Aksu district of Antalya, Perge expanded southward during the Hellenistic period. Excavations were initiated in 1946 and have continued uninterrupted since 1960. Figural sculpture and reliefs uncovered have already shown with the unity of their style that Perge was a centre of sculpture.

The lower city of Perge is divided into insulae with two main streets: Ja running north to south and Jb east to west. The female head presented in this article was uncovered in 2010, 1.88 m. north-west of the first postament of the west gallery north of junction O where these two main streets cross each other.

The head originally belonged to a life-sized statue made of fine crystal and milk-white marble. It is housed at the Antalya Museum (inv. nr. 2011/600) and measures 0.35 m. high, 0,17 m. wide and 0,26 m. deep. It was broken off below the neck. The right side of the chin and nose are broken and missing. Its calcified face and hair have slight deterioration. The hair tied on top of the head also has some breaks.

The head is depicted turned leftward and bent slightly forward. There is a high forehead above the oval face, roughly forming a triangle. The almond eyes have thick upper lids. Traces of drill work are discernible at the lachrymal channels. The irises and pupils do not show any work on them. Thin eyebrows follow a sharp arc. The muscle between the eyes and the upper eyelids is slightly worked. Thin lips bordering the small mouth are rendered ajar. The distance between the lip and the jaw is wide, and the chin protrudes slightly.

The right profile of the head is different from the left side. This is especially clear on the ears. The helix of the right ear is quite triangular, and the distinct earlobe recalls a flat circle. The helix of the left ear, on the other hand, is semi-circular, and the earlobe is not accentuated. Ear holes are rendered by drill work. The canal of the right ear is especially more distinct than the left one and deeper.

The wavy hair is separated in the middle and borders the forehead in a triangle. Two locks of hair on the right profile and one on the left side were combed back behind the ears and made into a bun on the nape of the neck. Two locks on top of the middle separation were pulled back and tied. The difference in the workmanship of the left and right sides is clearly discernible on the hair as well. On the right side locks extending backward are rendered with relatively deep channels while those on the left side are shallow and the locks are rough. On the right there are two locks at the nape, and the one in front of the ear is left free. However, on the left side there is one at the nape and one before the ear. The knot on top of the head

recalls a bowknot, whose backside is left rough. Two locks in the middle of the tie are pulled back and should have been fastened at the back; they are separated with a deep groove.

The work's back side was executed roughly, and right under the bun at the back of the nape is a neck support. These indicate that the original statue was placed in a niche. The difference observed in the workmanship between the right and left sides may be ascribed to the main direction of the head.

This head from Perge may be compared with many examples with regards to hairstyle. The bowknot style is frequently observed on Aphrodite statues and heads in Anatolia and the Mediterranean. The most significant analogy for posture and hairstyle is the Dresden head, whose original is dated to the Hellenistic period. The Aphrodite of Capitoline type in the New York Metropolitan Museum and the Barlett head of about 330 B.C. in the Boston Museum of Fine Arts have a hairstyle similar to Perge head. The Perge head also has many parallels in Pamphylia. Three heads of Aphrodite and a female head uncovered at Side closely parallel the Perge head with respect to hairstyle. The female head presented in this article is also closely parallel to two other heads of women uncovered at the South Baths in Perge with respect to hairstyle.

Publications on the parallel examples agree that this hairstyle appeared in the 4th century B.C. and became popular in the Hellenistic period. Based on this hairstyle, the Perge head presented here should be identified as Aphrodite.

Available evidence does not allow us to attribute this head to any statue type of Aphrodite. In addition, its find-spot at the colonnaded street, not linked with any particular building, makes it difficult to propose an interpretation.

Near the find-spot were uncovered between 2005 and 2010 four truncated pediment fragments with Triton depictions, which are ascribed to a fountain by the excavators. It is not clear whether or not this head belongs to such a structure.

The Perge head may be identified as a 1st century A.D. copy of an originally Hellenistic work because of its lack of eye details, limited use of drill (ears, eyes and hair), hairstyle and analogies. This work dates to a relatively "early" phase of Perge.

Res. 1 Perge ideal kadın başı,
cepheden görünüm
(Perge Kazı Arşivi)

Res. 2 Perge ideal kadın başı,
sol profil (Perge Kazı Arşivi)

Res. 3 Perge ideal kadın başı,
sağ profil (Perge Kazı Arşivi)

Res. 4 Perge ideal kadın başı,
arkadan görünüm
(Perge Kazı Arşivi)